

PETR MACEK (BRNO)

JIŘÍ VYSLOUŽIL A HUDEBNÍ LEXIKOGRAFIE

I.

Hudební lexikografie zaujímá ve vědeckém díle Jiřího Vysloužila významné místo. Zájem o ni v něm probudil jeho univerzitní učitel a zkušený hudební lexikograf profesor Bohumír Štědroň.

II.

Brněnští redaktoři Československého hudebního slovníku osob a institucí (dále jen ČSHS) Gracian Černušák a Bohumír Štědroň získávali ke spolupráci mladé absolventy (i studenty) brněnské hudební vědy. Ti se podíleli zejména za vedení Bohumíra Štědroňe na excerpci literatury, na archivních rešerších, na přípravě materiálu k náročnějším heslům. Svěřeno jim bylo také vypracování méně obsáhlých hesel. Jiřímu Vysloužilovi, který se v padesátých letech zabýval etnomuzikologií, byla svěřena hesla o sběratelích lidové písně na Moravě a ve Slezsku. Vypracoval hesla různého rozsahu a významu. V abecedním pořadí to jsou:

Autrata František; Bayer František; Bím Hynek; Brotan Antonín; Burian Jan; Doufalík Alois; Hanzelka Emil; Hlobil Felix; Hořká Šindelářová Marie; Jurkovič Dušan; Král Alois; Kubeša Arnošt; Kučera Rudolf; Kynčl Rudolf; Kyselková Františka; Lelek Cyprian; Mašíček Cyril; Mašíček František; Orszák Vranecký Joža; Pavelka Pavel; Peck Eduard; Poláček Jan; Práček Martin; Příbyl Antonín; Řihák Josef; Sloboda Daniel; Stuchlý Václav; Svoboda Josef František; Uhrovič Martin; Václavek Matouš; Válek Josef; Vašátko Sigismund; Vavřík Jaroslav; Vícha Leopold; Vrba Přemysl; Vrbas Jakub; Vyhlídal Jan; Zahradníček Rudolf. Vysloužil připravoval též návrhy na hesla skladatelů a interpretů postjanáčkovské generace. [Gracian Černušák, Bohumír Štědroň, Zdenko Nováček (ed): *Československý hudební slovník osob a institucí* (Praha, Státní hudební vydavatelství 1963, 1965, 853+1080 stran)]

Vysloužila nepřestala zajímat lexikografická problematika ani po vydání obou dílů ČSHS. Nemohl neocenit faktografické bohatství díla, systémově vypracova-

nou strukturu hesel, dokumentární preciznost opírající se o literaturu a namnoze i pramenné rešerše v archivech osob a institucí. Naučil se lexikografické práci. Relativní uvolnění prostoru pro bádání v muzikologii po pádu dogmatismu z padesátých let, kreativní atmosféra hudebně vědného semináře Filozofické fakulty Brněnské univerzity vedeného Janem Rackem, jehož se stal Vysloužil jako pedagog členem, přivodily pozitivní zvrat v jeho uvažování o problémech a metodách hudební lexikografie. Začal se zajímat o standardní hudební lexikony zejména německé produkce. Podařilo se mu získat novou trojdílnou verzi proslulého Riemann-Musiklexikonu. Zejména ho zaujal jeho třetí věcný díl započatý Wilibaldem Gurlittem a dokončený Hans Heinrichem Eggebrechtem (1967). Na jaře 1968 na základě doporučení svého učitele Jana Racka získal Vysloužil dvouměsíční studijní stipendium v tehdejší Německé spolkové republice, na němž v místě Eggebrechtova působiště na Albert-Ludwig Universität v Freiburgu i. Br. poznal moderní lexikografické metody, které přinášely zvrat v čistě biografických a faktografických metodách tradiční lexikografie. Důležitý inovační moment znamenal průnik systematických metod a fenomenologické hermeneutiky do výkladových částí hesel. Jejich nedostatkem trpěla mnohá hesla ČSHS. Redakce slovníku dokázala čelit pouze částečně ideologickému nátlaku orgánů Svazu československých skladatelů, který byl zároveň s Českým hudebním fondem hlavním garantem a podporovatelem při vzniku díla. Zásahy svazových konzultantů se týkaly hlavně estetických a ideologických otázek.

III.

Po smrti hlavní iniciativní osobnosti Graciana Černušáka (1961) a po vydání ČSHS tiskem se Bohumír Štědroň soustředil na vypracování dodatků, které se mu knižně nepodařilo vydat a uveřejňoval je publicisticky v časopisech. V brněnské hudební lexikografii mezi tím došlo ke generační výměně. Vysloužil jako habilitovaný docent a vedoucí Katedry hudební vědy podal rektorovi univerzity Theodorovi Martincovi návrh na zřízení Kabinetu pro hudební lexikografii a soudobou hudbu jako institucionální základny dalších hudebně lexikografických projektů. Martinec pak v roce 1966 Vysloužila jmenoval jeho vedoucím.

Po éře Černušákově a Štědroňově došlo v brněnské lexikografii i po věcné stránce k zásadnímu zlomu. Personálně byl Kabinet zajištěn pouze dvěma pracovníky, a to Jiřím Vysloužilem a Jiřím Fukačem, oproti dřívějšímu se muselo počítat také s o mnoho skromnější podporou Českého hudebního fondu. Vysloužil a Fukač však s neobyčejným elánem a tvůrčí vynalézavostí rozvinuli práci na projektu nového slovníku. Získávali při tvorbě hesel spolupracovníky, a to jak z Brna, tak z Prahy. Mezitím někteří pražští kritikové ČSHS vedli kampaň, aby byl veškerý slovníkový materiál převeden do Prahy. Pozice Brna se nakonec podařilo obhájit.

Pracovní kompetence mezi Vysloužilem a Fukačem byly rozděleny takto: prvním z dvojice připadly řídicí, konzultantské funkce a psaní hesel, druhému

funkce vědeckého tajemníka, autorství početných hesel. Fukač řídil spolupráci s externími autory hesel, redigoval je po odborné i jazykové stránce. Fukačovým zaměstnáním byla vlastně výlučně hudební lexikografie, již se mohl plně věnovat, když se ho z politických důvodů nepodařilo zapojit do pedagogického procesu. Paradoxně to znamenalo pro další činnosti Kabinetu při Fukačových jazykových schopnostech a narůstající vědecké erudici jedinečný přínos.

Idea nového slovníku, ve jmenné části navazující na ČSHS, nově pak ve věcné části vzorově na Eggebrechtův „věcný Riemann“, vyžadovala zvláštní přípravu, rozvahu koncepčního, teoretického i praktického charakteru. V původně značně rozsáhlém slovníkovém projektu došlo ke dvěma korekcím. Bylo upřednostněno zpracování věcné části a upuštěno od zpracování na čistě národnostní (českou) problematiku (otázka podílu českých Němců na hudební kultuře země aj.) Mnoho záleželo na taxonomii hesláře, na vypracování metodiky vnitřní struktury hesel. O první přípravné fázi projektu informuje Vysloužilův a Fukačův článek *Nárys dokumentačního zajištění základních úkolů československé lexikografie* (Hudební věda 5, 1968, č. 2, s. 296–305). Vysloužilovy a Fukačovy mezinárodní kontakty pak vedly k produktivním poradám, jednak na půdě Katedry hudební vědy, jednak v rámci Mezinárodního hudebního festivalu v Brně, jichž se zúčastnili i zahraniční badatelé z Německé spolkové republiky Hans Heinrich Eggebrecht se svým týmem, z Rakouska Theophil Antonicek. Cenné poznatky v taxonomii hesel nabídl estetik a teoretik hudby Jaroslav Volek z připravovaného estetického slovníku, k jehož vydání nedošlo. Vysloužilův článek *K tradicím a současným úkolům naší hudební lexikografie* (Opus musicum, 2, 1970, č. 2, s. 33–36, č. 3, s. 65–6) formuloval stanoviska projektu k ČSHS a načrtával nejbližší úkoly Kabinetu. Vyšel též německy ve Sborníku prací filosofické fakulty brněnské university 20, H6, 1971, s. 7–23. V letech 1970–74 vydával Kabinet v redakci Jiřího Fukače materiály určené spolupracovníkům. Svazek 1973 obsahoval předběžný návrh hesláře slovníkového díla. Roku 1979 se uskutečnila další pracovní porada Kabinetu s domácími i zahraničními lexikografy. V té době se již začalo s pracemi na prvních heslech. Vysloužil řídil chod Kabinetu a redakce hesel do 1990, kdy se o funkce vedoucího Kabinetu ujal Jiří Fukač a za svého nejužšího spolupracovníka při dokončování projektu (nazvaného pak Slovník české hudební kultury) angažoval autora této rozpravy. Nový český hudební slovník pak vyšel 1997. Vysloužilovo jméno je spjato s tímto základním dílem moderní české hudební lexikografie jako jedním z dvojice vědeckých redaktorů a autorem a spoluautorem těchto hesel:

Absolutní hudba (s Jiřím Fukačem); *akcent* (s Jiřím Fukačem); *akordické kombinace* (s Jaroslavem Volkem); *anakruze*; *antologie*; *atematismus* (s Milošem Štědróněm); *atonalita*; *autonomní hudba*; *avatgarda* (s Jiřím Fukačem); *balada* (s Jiřím Fukačem a Bohuslavem Benešem); *bichromatika*; *Brno* (s Jiřím Fukačem a Olgou Settari); *canticum*; *celotónová stupnice* (s Arne Linkou); *cikánská hudba*; *cimbál*; *cyklus*; *čardáš*; *česká hudba* (s Jiřím Fukačem); *česká národní hudba*; *československá hudba*; *český* (s Jiřím Fukačem); *čtvrťtónová hudba*; *dechový kvintet*; *diatonika* (s Jaroslavem Volkem); *dodekafonie* (s Arne Linkou);

dramaturgie; *dudy*; *dvojsmyk*; *dymák* (s Martou Toncrovou); *epické divadlo*; *epika*; *estetika* (s Jiřím Fukačem); *etnomuzikologie* (s Jiřím Fukačem a Martou Toncrovou); *expresionismus* (s Milošem Štědrněm); *fenomenologie*; *folklór*; *folklorismus* (s Bohuslavem Benešem); *fonograf*; *formalismus* (s Jitkou Bajgarovou); *generální*; *Hábova škola*; *historismus* (s Jaroslavem Stříteckým); *hojkačky*; *hudba 20. století* (s Jiřím Fukačem); *hudba Němců z českých zemí* (s Jiřím Fukačem); *hudebně scénická kompozice 20. století*; *hudební estetika* (s Jiřím Fukačem); *hudební krásno*; *hudební kultura* (s Jiřím Fukačem); *Hudební skupina Mánesa*; *hudební teorie* (s Jiřím Fukačem); *hymna*; *hymnologie*; *chromatické hudební nástroje*; *chromatika* (s Jaroslavem Volkem); *incipit*; *instrumentální hudba*; *Internacionála*; *interval* (s Jiřím Fukačem a Jaroslavem Volkem); *ISCM*; *klastr*; *klavírní výtah*; *kolomyjka* (s Jiřím Fukačem); *komorní píseň*; *koncertantní symfonie*; *Kruh mladých hudebníků*; *kúlaná* (spolu s Martou Toncrovou); *kus*; *kvadratura*; *kvartet*; *kvintet*; *lidová hudba* (s Jiřím Fukačem); *lidová píseň* (s Jiřím Fukačem a Martou Toncrovou); *lidovost* (s Jiřím Fukačem); *lidový tanec* (s Hanou Laudovou a Jiřím Fukačem); *lidový zpěvák*; *lyrika*; *melodie* (s Jaroslavem Volkem); *melodram*; *metrika*; *metrum*; *mikrointerval*; *mikrointervalové hudební nástroje*; *Mladá Morava*; *modalita* (s Jiřím Fukačem a Jaroslavem Volkem); *moderní hudba*; *modernismus*; *moravská hudba*; *moravská modulace*; *muzikologie* (s Jiřím Fukačem); *národní hudba*; *naturalismus*; *neobaroko*; *neofolklorismus*; *nonet*; *nová hudba* (s Aloisem Piňosem); *nová věcnost*; *novátorství*; *novoklasicismus*; *novouherský sloh*; *obřadní píseň* (s Jiřím Fukačem a Bohuslavem Benešem); *ohlas*; *opera* (s Jiřím Fukačem); *opéra-ballet*; *opéra comique*; *opereta*; *oratorium* (s Janem Trojanem); *orchestrální píseň*; *Otčenáš*; *pasticcio*; *pentatonika*; *perioda*; *pětinotónová hudba*; *podhalanská tonalita*; *poezie* (s Jiřím Fukačem); *polytonalita* (s Arne Linkou); *popěvek* (s Milošem Štědrněm); *praeambulum*; *próza*; *prozódie*; *předrážka*; *předtakti*; *reálný motiv*; *rekrutská píseň*; *rekviem* (s Vladimírem Koronthályem); *režie*; *romantická opera*; *rozšířená tonalita* (s Arne Linkou); *rytmika*; *rytmus* (s Jaroslavem Volkem a Miroslavem K. Černým); *řikadlo* (s Martou Toncrovou); *sedlácká* (s Jiřím Fukačem a Martou Toncrovou); *slovanská hudba* (s Jiřím Fukačem); *smyčcový kvartet*; *song* (s Josefem Kotkem); *sonologie*; *Stabat mater*; *starodávný* (s Martou Toncrovou); *subpentatonika*; *sudetendeutsche Musik* (s Jiřím Fukačem); *Sukova škola*; *symbolismus*; *symfonická báseň* (s Janou Pavlíčkovou); *synkopa* (s Olgou Settari a Jiřím Fukačem); *šestinotónová hudba*; *táhlá píseň*; *takt*; *tamtam*; *taneční píseň* (s Jiřím Fukačem); *Te Deum* (s Jiřím Fukačem); *teorie* (s Jiřím Fukačem); *tercet*; *tonalita*; *tónová centralita*; *tónový systém* (s Jaroslavem Volkem); *ton-signet* (s Janem Trojanem); *trio* (s Jiřím Fukačem); *triptych*; *tritonus*; *umělá píseň*; *univerzální*; *valašská* (s Martou Toncrovou); *valčík* (s Vladimírem Horákem); *Velká nad Veličkou*; *verbuňk* (s Jiřím Fukačem a Martou Toncrovou); *verset*; *vojenská píseň*; *vokálně instrumentální hudba*; *vokální hudba* (s Jiřím Fukačem); *vokální sloh – instrumentální sloh*; *Zdravas Maria*; *zlidovělá píseň* (s Bohuslavem Benešem); *zpěvohra*; *žalm*. [Jiří Fukač, Jiří Vysloužil, Petr Macek (ed.): *Slovník české hudební kultury* (Praha, Editio Supraphon 1997, 1035 stran)]

IV.

Jiří Vysloužil spolupracoval také na zahraničních hudebně lexikografických projektech poslední doby, když zpracovával hesla významných představitelů české hudební kultury, stejně jako jejich (operních) děl či důležitých kulturních center (Brno). Konkrétně je autorem těchto hesel:

Brno; Hampel Hans; Hába Alois; Hába Karel; Jeremiáš Family; Křížkovský Pavel; Ondříček Family; Ponc Miroslav; Rozkošný Josef Richard; Sušil František. [Stanley Sadie (ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (London 1980)]

Brünn. [Ludwig Finscher (ed): *Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Allgemeine Enzyklopädie der Musik.* Der Sachteil, Band 2. (Kassel, Bärenreiter-Verlag/Verlag J. B. Metzler 1995)]

Josef Berg: Johannes doktor Faust (s. 287–288, Bd. 1, 1986); Leoš Janáček: Počátek románu (Bd. 3, 1989); Leoš Janáček: Osud (s. 174–176, Bd. 3, 1989); Leoš Janáček: Šárka (s. 185–186, Bd. 3, 1989); František Václav Miča: L'origine di Jaromeritz in Moravia (Bd. 4, 1991); Otakar Ostrčil: Poupě (s. 605–606, Bd. 4, 1991); Eugen Suchoň: Krůňava (Bd. 6, 169–171, 1997). [Carl Dahlhaus, Sieghart Döhring (Hg.): *Pipers Enzyklopädie des Musiktheaters. Oper. Operette. Musical. Ballett.* (München, R. Piper & Co Verlag, 1986–1998)]

Bartoš František; Hába Alois; Hába Karel; Hampel Hans; Jeremiáš Family; Ondříček Family; Ponc Miroslav; Racek Jan; Rozkošný Josef Richard; Sušil František. [Stanley Sadie, John Tyrrell, (ed): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition* (London 2001)]

V.

Vysloužil se významně podílel na tvorbě hesel pro Lexikon zur deutschen Musikkultur (Böhmen, Mähren, Sudetenschlesien). Rozsáhlý dvoudílný slovník signalizoval novou fázi spolupráce českých a (sudeto)německých hudebních lexikografů. Vznikl díky dlouholetému (životnímu) úsilí skladatele a muzikologa Widmara Hadera, narozeného sice v severozápadních Čechách (1941), avšak hlásícího se svým původem na jižní Moravu. Jisté ideologické předsudky nebyly ze strany redakce úplně překonány. Projevily se zejména ne vždy kompetentním zadáním hesel o českých skladatelích nebo o skladatelích českého původu autorům, kteří nikoliv snad ze zlé vůle, nýbrž z neznalosti nerespektovali novější výsledky české muzikologie (Stamic, hesla měst aj.) Vysloužil vypracoval pro slovník tato hesla:

Batka, Anton Johann Vavrentius (Antonín Jan Vavřinec), Batka, Evermond P. (Eduard); Batka Johann (Ján) Nepomuk; Batka Laurentius (Vavřinec); Batka Martin Johann (Jan) Nepomuk; Batka Michael Anton (Antonín); Batka Richard; Batka Veit Johannes (Vít Jan Křtitel); Batka Wenzel Franz Karl (Václav František Karel); Beethoven Ludwig van; Bennewitz (Benewitz) Anton (Antonín); d'El-

vert Christian Friedrich; Dessauer Joseph (Josef); Dlabacz (Dlabač, Dlabacž) Johann; Fiby (Fyby) Heinrich; Fiby (Fyby) Heinrich Franz; Hanslick Eduard; Haugwitz Heinrich Wilhelm; Haugwitz Karl Joseph Wilhelm; Holländer (Hollander) Hans; Husserl Edmund; Jeritz (Jedličková) Maria; Kiesewetter Edler von Wiesenbrunn Raphael Georg; Kittl Johann Friedrich (Jan Bedřich); Kitzler Otto; Mach Ernst; Merz Viktor; Mozart Wolfgang Amadeus; Mraczek (Mráček) Franz (František); Mraczek (Mráček) Josef Gustav; Mraczek (Mráček) Karl; Musiklexikographie; Procházka Rudolf Ludwig Franz Ottokar Freiherr von (Leon Elms); Questenberg Johann Adam von; Rieger Gottfried; Rychnovský Ernst; Smetana Bedřich; Steinhard Erich; Tomaschek Anton; Weber Friedrich Dionys; Weigl Bruno; Wízina Josef. [Sudetendeutsches Musikinstitut (Hrsg): Lexikon zur deutschen Musikkultur (Böhmen, Mähren, Sudetenschlesien). (München, Langen Müller 2000, 1813 stran)]

VI.

Brněnská hudební lexikografie se v devadesátých letech 20. století vyvíjela vlastně ještě ve druhé linii. Tu první představovalo kolektivní dílo Slovníku české hudební kultury, tu druhou Vysloužilův dvoudílný Hudební slovník pro každého. Kritika vytýkala druhému dílu, že neobsahuje hesla hudebních interpretů a že ani u hlavních hesel není uvedena bibliografie. Hesla hudebních osobností obsahují základní data o životě a díle, u hudebních zjevů, které „tvorí dějiny hudby“, je proveden výklad z pohledu systematické a historické hudební vědy. Vysloužil se ve svém hudebním slovníku opírá o muzikologickou erudici poučenou nejenom na znalostech českých i světových hudebních lexik (uvedených ve výběru v literatuře), nýbrž i poučeností v hudbě, v humanitních a filosofických vědách. I při svém určení pro širší vzdělanou hudební obec je Vysloužilův dvoudílný slovník dílem založeným na vědeckých metodách a znalostech, jako takový pak srovnatelný s podobnými pracemi českých zahraničních hudebních lexikografů. [Jiří Vysloužil: *Hudební slovník pro každého. Díl první, věcná část* (Vizovice, nakladatelství Lípa 1995, 350stran); *Hudební slovník pro každého. Díl druhý. Skladatelé a hudební spisovatelé* (Vizovice, nakladatelství Lípa 1999, 637 stran)]

VII.

Jiří Vysloužil se řadí k předním reprezentantům české hudební lexikografie, důstojně navazuje na dílo svých předchůdců Graciana Černušáka, Vladimíra Helferta a Bohumíra Štědrone a pokračuje tak v rozvíjení tradice brněnské hudebně lexikografické školy.

Použitá literatura

- Vysloužil, Jiří: *K tradicím a současným úkolům naší hudební lexikografie* (In: *Opus musicum* 2, 1970, č. 2, s. 33–36; č. 3, s. 65–69).
- Fukač, Jiří: *Když je muzikologie také koníčkem. Úvahy nad dílem a tvůrčím typem Jiřího Vysloužila* (In: Jiří Vysloužil: *Muzikologické rozpravy*, Praha, Panton 1986, s. 6–14).
- Fukač, Jiří: *Pětašedesátiny Jiřího Vysloužila* (*Hudební věda* 26, 1989, č. 4).
- Fukač, Jiří, Vysloužil, Jiří, Macek Petr: *Předmluva* (In: *Slovník české hudební kultury*. Praha, Editio Supraphon 1997, s. 5–10).
- Fukač, Jiří: *K životnímu jubileu Jiřího Vysloužila* (In: *Hudební věda* 31, 1994, č. 2, s. 222–223).
- Macek, Petr: *Jiří Vysloužil* (In: *Český hudební slovník osob a institucí* [online]. Brno, Masarykova univerzita 2009. [cit. 2009-06-06]. Dostupný z [www: www.ceskyhudebnislovník.cz](http://www.ceskyhudebnislovník.cz))
- Vysloužil, Jiří: *Paměti* (Rukopis, v přípravě k tisku.)

JIŘÍ VYSLOUŽIL AND THE MUSIC LEXICOGRAPHY

The treatise follows Jiří Vysloužil's activity in the field of music lexicography from his early beginnings until present. His interest in this activity was first aroused by his university teacher Bohumír Štědroň who engaged him immediately in his project of the Czechoslovak Music Dictionary of Persons and Institutions (*Československý hudební slovník osob a institucí*). Already in 1966 Vysloužil, together with Jiří Fukač, founded the project of the Dictionary of Czech Music Culture (*Slovník české hudební kultury*). As the head of the Cabinet for Music Lexicography, he and his team directed the editorial activities until 1990, when he was succeeded by his long-term collaborator Jiří Fukač. This dictionary was published in 1997. Vysloužil also participated in most significant international musicolexicographical projects (*The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, London 1980; *Pipers Enzyklopädie des Musiktheaters. Oper. Operette. Musical. Ballet*, München – Zurich 1986 – 1997; *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*, Kassel 1995; *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, London 2001; *Lexikon zur deutschen Musikkultur Böhmen, Mähren, Sudetenschlesien*, München 2002). Vysloužil is also author of the two-volume *Music Dictionary for Everyone* (*Hudební slovník pro každého*): I. factual volume, Vizovice 1995, 350 p.; II. nominal volume, composers and writers on music, Vizovice 1999, 650 p. Vysloužil also published several expert studies dedicated to the problems of music lexicography (especially the study *K tradicím a současným úkolům naší hudební lexikografie*, *Opus musicum* 2, 1970, No. 2, pp 33–36; No. 3, pp 65–6; German version: *Über die Traditionen und die gegenwärtigen Aufgaben der tschechischen Musiklexikographie*, SPFFBU 20, 1971, H6, pp 7–23).

